

A L'ENTORN D'HORTA MEDIEVAL

Introducció

Què tenim en comú, nosaltres, habitants de la Barcelona del segle XXI, amb els laietans? I els laietans amb Ferran el Catòlic? I el rei de Castella amb Pere IV? I Ferran d'Antequera amb els promotors immobiliaris de la Barcelona que creixia a grans passos en el "desarrollismo" franquista? Les seves vides i les nostres estan lligades per alguna cosa que perdura en el temps i que ens fa còmplices de la mateixa història: la terra, una terra que fa més de dos mil anys estava curulla de vegetació, banyada per abundosos torrents; una terra fèrtil (mossèn Clapés parla d'una mesura especial de capacitat anomenada *sexterci d'Horta* i que va ser acceptada a la resta de Barcelona ja al segle XII), que va acabar convertint-se en la gran font de riquesa dels grans latifundistes que aparegueren en aquestes contrades a partir del segle X (els Suñer, els Orta i, especialment, l'Església Catòlica). Una terra, Horta, que ha evolucionat i que ha sabut mantenir el caràcter senyorial que va començar a desenvolupar-se al segle XI i que ha perdurat fins a principis del segle XX. Des d'aleshores fins ara, les històries dels primers habitants, és a dir dels senyors feudals, i les nostres transcorren en el mateix espai; i el temps ha estat testimoni mut de les seves transformacions històriques (des de la destrucció de l'antiga església de Sant Joan -construïda al segle XII- fins a la invasió de les llengües d'asfalt de la Ronda de Dalt del segle XX). Aquests canvis han forjat una història, la nostra, que val la pena descobrir. Així doncs, passegem per un espai per on, segons mossèn Clapés, hi van passar nombrosos personatges clau de la història dels regnes d'Aragó i de Castella.

1. Situació d'Horta

Horta està situada al nord de l'actual ciutat de Barcelona.

El territori d'Horta es caracteritza per una àmplia vall central, la Vall d'Horta, i a banda i banda d'aquesta vall se situen diferents puigs i turons. Així, al costat septentrional hi ha els vessants de la serra de Collserola, des de Coll Serola (que li dona el nom) a llevant, fins al turó de les Roquetes, a ponent.

A la zona coneguda des d'antic com la Vall d'Horta ens trobem amb els turons de Sant Genís, el de Magarola i Valldaura i el Coll de la Ventosa. També trobem els turons de la Creueta del Coll o d'en Falcó, el turó del Carmel, separat pel Coll de Font-rúbia; el turó de la Rovira, on se situa la font d'en Fargas -abans dita "Puig Mager"-, de molta anomenada per la poca salinitat de les seves aigües.¹ Aquests últims terrenys han rebut el nom de

1. DIEZ I QUIJANO, Desideri. *El que ha estat i és Horta*. Barcelona, 1982.

Tots aquests turons eren, fins fa pocs segles, plens d'arbres i d'abundosa vegetació, amb caça abundant. Actualment l'especulació urbanística -especialment de la segona meitat del segle xx- ha acabat amb gran part d'aquesta vegetació, si bé és cert que trobem encara alguns llocs privilegiats, com la Serra de Collserola, i, ja convertits en parcs amb nombrós arbrat, el Turó de la Peira i la Creueta del Coll. Però és evident que la caça ha desaparegut, encara que de tant en tant es vegin porcs senglars al peu de la carretera d'Horta a Cerdanyola.

La riera dels Agudells s'estén per la de Vall Càrcara o Vallcarca fins al Putxet i continuava pel Torrent de l'Olla –a Gràcia. Per la seva banda, la riera d'Horta recull les aigües dels torrents de Valldaura, Duran i dels Agudells i, passant per Sant Andreu de Palomar, mor a la Mediterrània.

[illegible]

2. BULTÓ I BLAJÓ, M. ROSA. "El antiguo término de Horta y su parroquia de San Juan". Dins *Cuadernos de Arqueología e Hª de la Ciudad MCMLXV*. VII Seminario de Investigación. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Museu d'Història de la Ciutat.

2. Horta: els seus orígens medievals

En *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat*, l'any 1980,³ J. E. Ruiz Domènec fa una valoració de la ciutat de Barcelona en època medieval en què diu que, contràriament al que s'havia explicat fins aleshores, per a ell i per a altres historiadors, els antecedents romans i grecs de la ciutat de Barcelona no tenen gran valor, ja que, amb l'arribada dels musulmans, s'alterà totalment el panorama urbà a tota la península Ibèrica.

Segons ell, va ser a partir del segle VIII quan comença el desenvolupament de la ciutat de Barcelona. Segons Ruiz Domènec, les ciutats han d'adquirir un contorn precís articulant un nou sistema de rangs socials que, encara que derivi del sistema feudal, completi la fesomia política del món urbà. Així, per a ell, el fraccionament del poder polític a la ciutat de Barcelona en època carolíngia es deu en realitat a "*la emancipación eclesiástica y a la aparición de bandas de guerreros especializados alrededor de los jefes de la guarnición*".⁴

Per aquest motiu, tant les reformes eclesiàstiques –l'església estarà sempre centrada al voltant de la figura del bisbe– com l'aparició de guerrers professionals lligats al vescomte de Barcelona, són decisius per al creixement de la ciutat durant els segles VIII-X. Aquests soldats van constituir la base fonamental dels *boni homines*, que van ser la primera aristocràcia urbana de la ciutat a principis del segle XI.

En aquesta societat dividida, en la qual es produeix un increment territorial i de riquesa dins els grups socialment més elevats, es constata com la concentració parcel·l·lària, l'aparició de l'agricultura especialitzada, amb una arboricultura desenvolupada i una producció vitícola de luxe, foren els vertaders motors econòmics de la Barcelona del segle XI. Durant els segles XI i XII la ciutat es desenvolupava gràcies al canvi dels sistemes econòmics, especialment lligats a una nova concepció sobre el valor de la terra i a una orientació diferent sobre la funció que tenia la riquesa. La terra era el motor de reproducció de riquesa, i és per això que s'intentava ampliar de manera molt significativa la possessió de terres. I és en aquesta situació on cal situar les primeres documentacions sobre la Vall d'Horta i les famílies propietàries d'aquest territori, ric en aigües i horts, encara avui en dia.

A Horta apareix, ja a finals del segle X, una família de terratinents, els Suñer, que van anar adquirint propietats mitjançant la compra o per altres sistemes, a tot el territori de la Vall d'Horta. Al segle XI es constata la pervivència de propietaris alouers que, residint als intramurs de la ciutat de Barcelona, gaudien de possessions rurals en aquesta zona i que es documenten pels seus testaments sacramentals. Així, apareix, el 1010, un tal Elies, que fa donació a un germà seu d' "*ipso campo de Marugnano cum ipsa condomina qui est in Orta*". També, del 1013, es conserva el testament d'un tal Cristià, que deixa a la seva muller Llobeta "*ipso suo alude de Ora que fuit de Sindero condem*".⁵ D'altra banda, els fills de Suñer van continuar amb la política expansionista d'aglutinament de terres que ja havien posat en pràctica els seus pares Suñer i Ermensinda.

3. J. E. RUIZ DOMÈNEC. "La ciudad de Barcelona durante la Edad Media: de los orígenes a la formación de un sistema urbano". Dins *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat*. Barcelona, 1980.

4. *Ibidem*.

5. *Història de Barcelona*, dirigida per Josep M. Sobrequès.

I, finalment, apareixen noves famílies de latifundistes, entre les quals destaca, per la seva importància i pervivència en el temps, els Orta, dels quals podem constatar com a primer membre un tal Vidal, mort pels volts del 1000, el fill del qual ja adquireix el cognom d'Orta (Arnau Vidal d'Orta). Però sens dubte el propietari més important de les terres de la Vall d'Orta a partir del segle XI i, principalment, a partir del XII va ser l'Església, especialment la canònica de Barcelona, la qual va anar imposant cada vegada més els seus drets senyorials, primer sobre les parròquies i les seves esglésies sufragànies, i posteriorment sobre els camperols.

Per poder dur a terme una bona administració de llurs possessions, es va crear el sistema de les anomenades *pabordies*, i les zones de Vilapicina i Horta restaren sotmeses a la pabordia del mes de setembre.

Però al llarg del segle XII es va produir un canvi en la conjuntura socioeconòmica relacionat amb el sistema de possessió de la terra, fet que comportà l'aparició de l'*establiment*, pel qual un senyor –ja sigui eclesiàstic o laic– feia cessió a l'emfiteuta del domini útil de la terra, i aquest donava a canvi una quantitat en diners o en espècies, i la propietat quedava en poder d'aquell senyor. Això provocà la disminució dels alouers i la concentració, cada vegada més, de la terra en mans dels grans senyors.

Els territoris que formaven part del terme d'Horta a l'Edat Mitjana eren: Silvano, las Palmas, Romaned, Campo Amaro, Campo Bonus o Campo Malo, la Tonna i Vila Picina.

2.1 Els Suñer

La història d'Horta comença, estrictament, a la segona meitat del segle X.

El 13 de març de l'any 965, el levita Ataülfi i els preveres Guifred i Joan van fer donació de "mojada i mitja de vinya, en el terme de Silvano, a la Vall d'Orta, a favor de l'església de Sant Miquel Arcàngel de Barcelona". Aquesta és la primera vegada que apareix documentat el nom d'Horta.

"III Id. Marc., A. XI regnante Leutario rege.

*Donació d'una mojada y mitja de vinya situada al Comtat de Barcelona, terme de Silvano a Valle Orta, vebina de terra d'Ingilbert, feta per Ataulf, levita, a qui nomenen Bonhome, Joan Pbre. Y Guifret Pbre., a qui nomenen Abbas, elmoyners de Gerane Pbre a la casa de Sant Miquel Arcàngel, situada dins dels murs de la ciutat de Barcelona."*⁶

Des d'aleshores, el topònim apareix en nombrosos documents, i la riera d'Horta apareix sovint com a límit de propietats. El 8 d'abril del 974, Guifred va fer entrega d'una heretat situada a Villa Romaned, i en una escriptura del Cartulari de Sant Cugat del Vallès, datada de l'1 de febrer del 981, es parla de "*dos mojudas de viña en Romaned*"⁷, que està situat al lloc més septentrional de la zona.

El 10 d'abril de l'any 985, Salomon va fer una venda de cases, corrals, horts amb fruiters, terres i vinyes, al terme de Palmas o d'Horta. Els límits d'aquesta propietat són a llevant el torrent de Romaned, i al sud amb la "via pública" i el riu d'Horta.⁸ El

6. MAS, Josep. *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*. Volum IX.

7. BULTÓ I BLAJOT, M. R. "El antiguo término de Horta y su parroquia de San Juan". Dins *Cuadernos de Arqueología e Historia*. Núm. VII. Barcelona, 1965.

8. Ibidem.

comprador era Suniario o Suñer. A partir d'aquest moment, el nom de *Suñer* i de la seva esposa Ermessenda –que sempre consta a les escriptures– va aparèixer constantment en l'adquisició de terres, especialment a “Uilla Piscina”, terme d'Horta, parròquia de Sant Andreu.

Quan el 985 Al-Mansur va entrar a Barcelona, es va produir la captivitat de nombroses persones, les més importants de les quals –com és el cas del jutge Aurici– eren substituïdes per altres persones i aquestes, rescatades mitjançant pagaments en metàl·lic. En aquesta tasca sembla que va tenir una gran importància la mediació del bisbe Vivas i de l'abat Oton de Sant Cugat del Vallès, ja que en el testament de Vivas apareix una donació pels captius substituïts del jutge Aurici: “*Et alium quod remanet panem et vinum, vascula, vestes, aurum argentum, drapos, ferramenta vel quidquid remanserit vindere faciatis et dare pensas X ad Aurucio pro suos captivos...*”.⁹ És dins d'aquesta situació política que l'abat Oton va fer la venda, el 20 de juny del 991, als comtes Suñer i Ermessenda, d'una casa amb les seves terres a Horta pel preu d'una onza d'or que es feia servir, segons consta en l'escriptura, per comprar la redempció dels captius que van substituir el jutge Aurici en el seu captiveri a mans dels morabites: “*in redemptione pro captivis quod posuerat Auricio iudice pro se in Spania*”.¹⁰

El 27 de juliol de 998, Suñer i Ermessenda van signar la compra d'una peça de terra a Horta, a Campo Malo, a Remesari, fill del difunt Orfila:

“Venda de terra situada al Comtat de Barcelona, terme de Orta, al lloch Campo Malo, feta per Remesari fill de Orfilo, difunt, a Sunyer per 30 sous.

Lo venedor ho te per son pare, y eix ho tenia per empenyo de dos caficis d'ordi que li feu cert home nomenat Fruila, qui devia tornàrlosbi al temps convingut. No pogué tornarlos per quan mori ell y sos parents en la destrucció de Barcelona. (...)

Després que dit Remesari tornà del captiveri (...) buscà qui li tornés lo empenyo y com no trovà qui li satisfés, anà la jutge, y eix va donarli llicència pera vendre dita terra.

Fa la venda en presència de Aurici, jutge, Guitart, Audegari, Recosindo, altre Recosindo, Maure, Seniofret, Pbre, y de molts altres qu'alli eren, qui'ns apreciaren la terra en 60 sous.”

El 28 de març del 999, els Suñer van signar amb l'església de Sant Miquel el canvi de dues “mojadas” de terra en el terme d'Horta per una altra que estava a la *Uilla Piscina*.

“V Kal. Apr., A III regnante Rodbbertus rex

Permuta de dues mojades de terra situades al territori de la ciutat de Barcelona, terme d'Orta, a cambi d'altra terra qu'es prop de lloch dit Uilla Pecinna, feta per Sunyer i Ermessenda, sa muller, a la casa de Sant Miquel, situada dins les muralles de la ciutat de Barcelona.”

I el 12 de juny del mateix any, Suñer va realitzar una altra permuta amb el bisbe Ethius i la congregació de Santa Creu i Santa Eulàlia, per la qual entra en possessió d'una vinya a Horta:

“XV Id. Jun., III regnante Roberto rege

9. PUIG I PUIG, S. *Episcopologio Barcinonense*. Barcelona, 1929.

10. *Ibidem*.

Permuta de dues pessas de terra prop la ...urre de Sant Miquel, situada dins dels murs de la ciutat de Barcelona, feta per Ethius, per la gracia de Deu, bisbe, ab la congregació de Santa Creu y Santa Eulària, a Sunyer, a cambi d'una vinya qu'es al terme de Orta, al qual hi son també dites dues pessas."

El 29 de juliol del 999, Suñer i Ermessenda van adquirir una peça de terra a Uilla Piscina:

"III Kal. Aug., A. III regnante Roberto rege

Venda de una pessa de terra situada al Comtat de Barcelona, terme de Orta, a Uilla Pecinna, feta per Audegari y Languart, germà seu, a Sunyer y Ermessenda, sa muller, per 7 mancusos."

I així es podrien esmentar moltes permutes i compres, que engrandiren les seves propietats i les dels seus descendents a la Vall d'Horta i que es correspondria amb la idea del pensament econòmic de l'època, pel qual la possessió de la terra era la base de la riquesa.

"XII Kal. Oct., A XVII regni Henrici regis

Empenyo de casals, cort, hort ab arbres, pou, freginal y colomers (palumbarios), situat al territori de Barcelona, terme de Orta y Vila Pecina, a la parroquia de Sant Andreu, fet per Blanca a Geribert, sacerdot, son germà, per 5 mancusos d'or cuyt que eix li prestà.

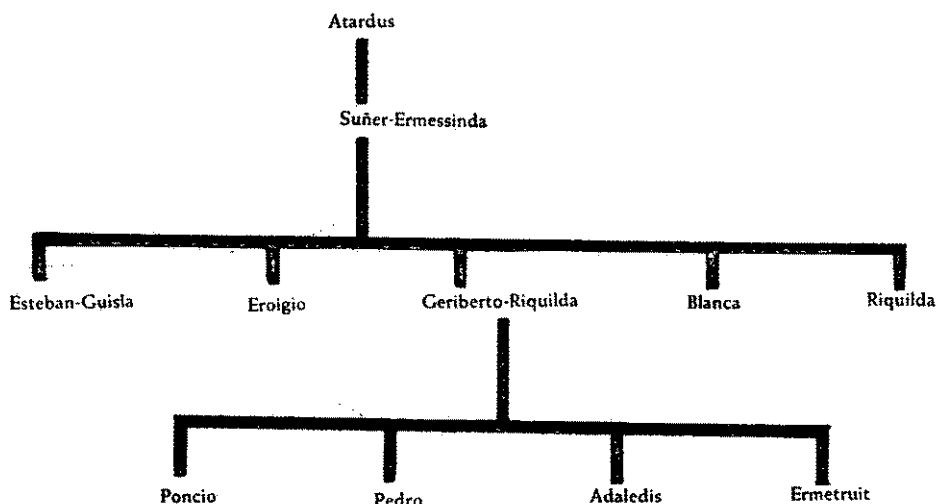
Si des de la festa de Sant Miquel Arcàngel a l'altra vinent festa de Sant Miquel no tornés los 5 mancusos, llavors Geribert se quedés ab la penyora."

Suñer va morir l'abril del 1017 i el seu testament sacramental va ser jurat sobre l'altar de Santa Eulàlia de Vilapicina. La seva muller, Ermessenda, quedava com a hereva i hom disposava que, a la mort d'aquesta, els hereus fossin els seus fills. D'aquests, el més destacat fou Geribert, el qual apareix per primera vegada el 29 d'abril del 1029 signant, juntament amb altres personatges, una escriptura de venda, i al costat del seu nom hi figura la seva condició de levita. A principis del 1034 ja era prevere, segons consta en una escriptura de venda a Santa Eulàlia de Vilapicina.

Geribert va morir el 14 de setembre del 1073, i el 18 de gener del 1074 va ser jurat el seu testament sacramental, pel qual coneixem el nom de la seva esposa, Riquilda, dels seus fills, Pons i Pere, i de dues filles, Adeladis i Ermetruit. L'any següent, Bernardus Bonefilii i Richelis va vendre a Pons Geriberti, levita, una peça de terra i vinya a Campus Bonus. El 7 de juliol del 1117, Pons Geribert (fill de Geribert i que seguia la carrera eclesiàstica) va fer donació d'una peça de vinya a Campo Bono i va disposar que a la mort del qui la rep, passés a la canònica de la catedral.

A més dels Suñer, a finals del segle x i principis del segle xi van aparèixer els noms d'altres propietaris en les terres d'Horta: Fluridio, que en el seu testament sacramental del 19 de març del 992 deixava a la seva esposa Olserga les terres, vinyes, cases i corrals que tenia. Enneco, que el 30 de març del 998 va fer una permuta amb l'abat Oton de Sant Cugat del Vallès, per la qual aquell cedeix al monestir les seves propietats a Horta i altres llocs a canvi del castell de Gelida. El 1040 apareix citada Iliardis, filla d'Egane Bonefilii, la qual el 25 d'octubre d'aquell any va vendre a Mir, levita, uns alous a Masquefa i a Horta, que ella havia rebut de la seva mare i aquesta de la dècima del seu pare Bonefilii.

I naturalment, els Orta, que es van convertir en la família més important de la Vall i van agafar el seu cognom d'aquella terra. Van ser els fundadors i patrons de l'església de Sant Joan d'Horta, documentada el 1095.

Arbre genealògic de la família Suñer, des del 985 fins al 1117.

2.2 Els Orta

Els Orta van ser, durant molts anys, la família més important de la Vall d'Horta.

Del 22 de gener del 1034 data l'escriptura de la venda d'un alou format per terres, cases, vinyes i sagreres i l'església de Santa Eulàlia al terme de *Uilla Pecinna*, parròquia de Sant Andreu, a Arnau Vidal per Bonucio, el qual havia adquirit l'alou de Tedberto d'Horta. Van signar les escriptures, entre d'altres, Bonucio Geribertus, que era capellà, i Erugio, tots dos fills de Suñer: "*Carta bonucii de ecclesia sancte eulalie de orta quam vendidit arnallo de orta*".¹¹

El 9 de juny del 1037, Arnau comprà a Bonucio Geribert un alou a *Uilla Pecinna*, al costat de l'església de Santa Eulàlia, que limitava al sud amb terres de Suñer i dels seus hereus, i va pagar-ne "*una bona mula i 16 mancusos de bon or*".¹²

El 21 de desembre del 1052 apareix una escriptura de la venda del dret en dos colomers, feta per Bernat a un tal Vidal *Magister* i que bé podria correspondre a Arnau, fill de Vidal.

"XII Kal. Jan., A. XXII regni Henrici regis.

Venda del dret en dos colomers (colombarios), situats al territori de Barcelona, terme de Santa Eularia de Villa Piscina, feta per Bernat, fill de bernat y Ermeniarda, sa muller, a Vidal Magister, per 1 mancús d'or cuyt, moneda enee."

I el 4 de maig de 1053 apareix documentada, potser per primera vegada de forma clara, la presència a Horta d'Arnau Vidal i la seva dona.

"VIII Non. Madi, A. XXII regni Henricis

Venda d'un alou situat al territori de Barcelona, terme nomenat Villa Piscina, prop de la casa de Santa Eularia (prope domus), feta per Azalayda, a Arnau Vidal y a Garsindis, sa muller, per 20 mancusos de bon or, de ma beneas, y una pessà vinya

11. BULTÓ I BLAJOT, M. R. *Op. Cit.*

12. *Ibidem.*

ab sa terra, nomenada vinya de Quitida, qu'es junt a les vinyes que foren de Adroer, difunt."

A partir d'aleshores, Arnau Vidal i la seva muller, Gersenda, van portar una política d'unificació de terres semblant a la de Suñer i els seus hereus. El 17 de novembre del 1064 es va fer el trasllat d'una escriptura de donació "*al Señor Dios y a la canónica de la Santa Cruz y de Santa Eulàlia, de la Catedral de Barcelona*",¹³ que havia fet Arnau d'Orta, fill de Vidal, del seu fill Pere i de la seva heretat, i que consistia en l'església de Santa Eulàlia de Vilapicina, amb casa, corral i sagrera, i altres béns situats a la parròquia de Sant Andreu, a Vilapicina. Amb aquesta donació pregava perquè el seu fill Pere fos canonge de la catedral i perquè posseís en vida l'heretat, passant a la seva mort a la canònica.

"XV Kal. Dec., A.V regni Philippi regis.

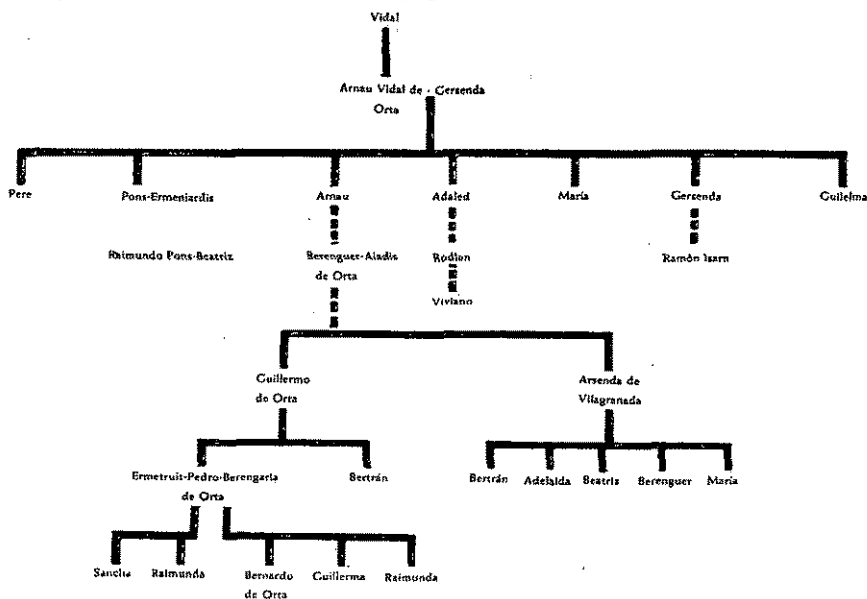
Trasllat de l'escriptura de donació, feta al Senyor Deu y a la Canonja de Santa Creu y Santa Eularia de la Sèu de Barcelona, per Arnau de Orta, fill de Vidal, de son fill Pere ab sa heretat consistent en l'eglésia de Santa Eularia de Vilapiscina, ab cases, cort y sagrera (sacraria), y altres coses, tot situat al territori de Barcelona, parroquia de Sant Andreu de Palumbario, al lloch nomenat Villa Piscina. (...)

Dita donació la féu pregant a la Canonja que dit Pere fos canonge de dita Sèu, y que, durant sa vida, posseís dites cases, les quals après de son òbit fossin de total domini de la Canonja."

El 27 de gener del 1073 apareix per última vegada en un document el nom d'Arnau Vidal, i era un document referit a la compra de dues petites parcel·les de terra.

Per les diferents escriptures s'ha pogut conèixer el nom de la muller i els fills d'Arnau Vidal. Tenien tres fills -Pere, Pons i Arnau- i tres filles -Adaled o Adelaida, Maria i Gersenda o Isarn.

A partir del 1077, les escriptures ja parlaven dels fills d'Arnau Vidal d'Orta.

13. Ibidem.

Com a conclusió podem dir que no es pot desvincular l'aparició documental de la Vall d'Orta i dels seus propietaris dels canvis econòmics i socials que es van anar succeint a l'alta edat mitjana. Així, en aquest període es va produir un increment de les possessions de terres per part de les classes altes de l'època, que representaven un estat de riquesa que es mesurava per la concentració de propietats. En aquest sentit, Horta era un clar exponent d'aquest fet. I, així, ens trobem que els grans propietaris de l'època eren els comtes, els senyors feudals i, sobretot, l'Església –especialment la Canònica de Barcelona. Concretament a Horta els grans terratinents eren, a partir del segle x, la família dels Suñer, un dels membres més destacats de la qual –Geribert, prevere des del 1034– va contribuir a engrandir les possessions de l'Església; i els Orta. Aquests últims apareixen documentats a partir de la segona meitat del segle xi i van ser la família més important de la Vall durant tot el segle xii. També van ser els fundadors, el 1095, de l'església de Sant Joan.

3. Els habitants d'Horta

La importància de l'Església com a factor de poblament a Catalunya durant l'edat mitjana està força provada. Així, sabem que els pobles que durant el final del segle xix i principis del xx s'annexionaren a Barcelona tenien els seus orígens en els centres religiosos sorgits entre els segles x i xi. Malgrat això, segons alguns autors, en temps dels comtes el procés va anar en més d'un cas a la inversa, i la població s'assentava al voltant de centres religiosos creats en bona part amb aquesta intenció.

La població que es va formar al voltant de l'església d'Horta era de marcat caràcter agrícola. D'aquesta importància és bona prova el fet que durant el segle xii, fos acceptada a Barcelona una mesura de capacitat anomenada *sexter d'Orta*.

Segons mossèn Clapes,¹⁴ es tenen notícies que al 1260 ja existia un petit barri a la plaça de davant de l'església, i un altre una mica més avall, a la Plana d'en Tàrrida (actualment, barri de la Clota).

A la zona de Vilapicina, i també clarament vinculada a l'explotació agrícola, se sap que hi havia fàbriques de pega –de fet, sembla que el topònim ve del nom d'una vil·la romana situada en aquesta zona, "la Villa Peccina", que ja es dedicava a aquesta activitat aprofitant l'abundància de pi blanc, especialment al turó de la Peira.

Durant el segle xi es va produir a Barcelona i també a la Vall d'Orta, una forta inestabilitat social arran de les divergències entre l'incipient poder senyorial i el naixement del poder comtal. Aquesta situació provocà l'aparició de les primeres sagreres com a lloc de refugi dels habitants de les zones afectades. En el cas d'Horta, es documenta la de Santa Eulàlia de Vilapicina, el 1034, i la de Sant Genís dels Agudells, el 1058.

L'enfrontament entre el poder feudal i els comtes va tenir com a conseqüència la construcció de torres de defensa, especialment als llocs més alts. A Horta n'hi ha alguns exemples: la Torre Subirana, de la qual encara es pot contemplar una part com a edifici integrat dins del Palau del Marqués d'Alfarràs, al parc del Laberint; la torre Gombau, que sembla que estaria datada del 1052 però de la qual no es conserva res,

14. CLAPÉS I CORBERA, J. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Vol. II.

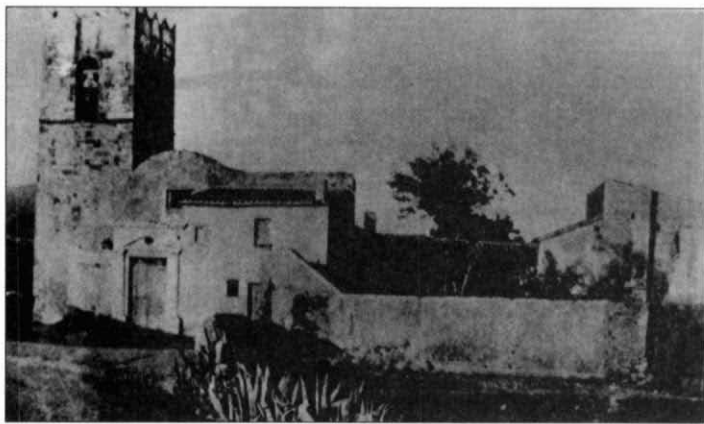
i la torre dels Horta, de la qual encara podem apreciar una part dintre de l'actual Masia de Can Cortada.

A partir de la segona meitat del segle *x*i i especialment durant tot el segle *x*ii, les torres de defensa van ser substituïdes per uns masos fortificats, especialment a la Vall d'Horta. El 1057 va aparèixer documentat un mas a Agudells, que va tornar a aparèixer el 1161. També es documenta el Mas Romanet, que en el segle *x* ja havia aparegut citat com a Mas Romanedo en el Cartulari de Sant Cugat del Vallès, i el Mas de la Tonna, que el 1109 va aparèixer citat en un document de restitució d'un alou feta per Ponç Arnau a la Canònica de Barcelona. Des del 1133 hi ha notícies d'un mas a Vilapicina.

A partir del segle *x*ii la torre de defensa dels Orta es va convertir en un mas fortificat, i els seus propietaris van aparèixer en les successives escriptures com a *dominus domus d'Orta*. Aquesta tendència es va consolidar durant tot el segle *x*iii, i el cas més destacat va ser el del mas que hi havia a la part est de la torre Subirana i que va pertànyer a la família Vallhonestà fins al 1791, quan va ser adquirit, mitjançant una permuta, pel Marquès d'Alfarràs.

Però farem un petit incís en la torre dels Orta –actualment coneguda amb el nom de Can Cortada–, per la importància i continuïtat que aquesta casa ha tingut al llarg dels segles a Horta, i que es comprova en el fet que, encara avui, continuï dreta, si bé dedicada a altres activitats que no tenen res a veure amb els seus inicis.

Can Cortada està situada al final del carrer de Campoamor, abans conegut pels habitants d'Horta com a Rambla de Can Cortada.

Antiga església i cementiri d'Horta.

L'any 1987, amb motiu de la construcció del vial que enllaça la Ronda de Dalt i el túnel de la Rovira, s'excavà i documentà la part de la *pars rustica* d'una vil·la d'època romana, on es constaten diferents fases constructives. Aquesta vil·la donà una cronologia de la meitat del segle *i* dC fins al final del segle *vi* dC. Aquesta continuïtat d'hàbitat a

Can Cortada es produeix malgrat la greu crisi econòmica que sofreix tot el camp romà al segle *iii* dC. Malgrat tot, a Horta es constata una certa continuïtat de les activitats agrícoles durant el Baix Imperi.

Les restes excavades ja eren conegudes des dels anys seixanta, quan A. Piera va trobar a les terres que envoltaven la masia de Can Cortada nombrosos fragments de tegula, ceràmica sigil·lata, dolia i àmfora.

Can Cortada va tenir continuïtat en època medieval amb la construcció d'una torre de defensa, construïda probablement el segle *xii* pels membres d'una família de cognom

Orta -probablement per Guillem d'Orta, documentat a principis del segle XII. Actualment, part de la masia resta dempeus, convertida en restaurant.

A partir del segle XIV, Horta va patir un canvi en la concepció del seu territori i va passar de ser un lloc només d'explotació agrícola a esdevenir un lloc de segona residència. Això sembla que va estar motivat, entre altres coses, per les pestes que va patir Barcelona a la segona meitat del segle XIV. Aquesta tendència continuà fins el segle XX, la qual cosa ha permès gaudir, encara avui a Horta, de torres d'estiuieg, evidentment molt posteriors a l'època medieval.

4. Sant Joan d'Horta

El 18 de març del 1095 es documenta una escriptura en la qual Adelaida, del castell de Sant Vicens, fa donació al seu fill Rodlan, d'un alou a Vilapicina que incloïa dins la propietat Pons Guillem, Ermessenda, la seva muller, i tot el que aquests posseïen. Adelaida ho tenia del seu pare i per altres adquisicions, i la finca limitava a l'oest amb la parròquia de Sant Joan d'Horta, i al nord, amb Finestrelles.

Aquest document del 18 de març del 1095 és el més antic trobat sobre la parròquia de Sant Joan d'Horta, que sembla que en aquesta data ja estava erigida perquè servia per delimitar els límits d'una propietat. Però no està documentada la construcció de l'església. De fet, la majoria dels autors en donen una data posterior, cosa que podria fer pensar que va haver-hi dues esglésies de Sant Joan, la primera, de la qual es parla en aquesta escriptura i que estaria situada gairebé al límit de Barcelona, ja que els altres límits de la propietat que Adalid cedeix a son fill són Finestrelles al nord i el riu Besòs a llevant, que podia haver estat destruïda en les incursions musulmanes que es van produir entre 1108 i 1114, quan es destrueix, per exemple, l'església de Sant Andreu del Palomar. I una segona parròquia, construïda a la segona meitat del segle XII sota el patronatge de Guillem d'Orta. Els autors parlen del fet que Guillem d'Orta va construir un fort per a la defensa i una capella dedicada a Sant Joan. Aquesta capella estava situada en terrenys dels Orta -posteriorment dels Cortada-, i avui encara se'n conserven visibles restes d'una torre de defensa circular que es podria datar del segle XII. Aquesta església es conservà fins principis del segle XX, quan s'enderrocà per construir en els seus terrenys i en els del cementiri annex un club de tennis.

Segons Desideri Díez¹⁵ la construcció era molt senzilla, amb un campanar de poca alçada i de planta quadrada, amb merlets esglaonats, amb l'aire d'una torre de defensa medieval. El temple era de tres naus de reduïdes dimensions i tenia reminiscències bizantines, romàniques i gòtiques. Hi havia un baix relleu de pedra picada que representava la decapitació de Sant Joan Baptista.

Díez també fa referència a les obres del Baró de Maldà, quan en parlar de Sant Joan d'Horta diu: *"la parròquia de Sant Joan d'Horta, que totes sas parets ab les del campanar quadrat i baix, eren negres por lo tan velles..."*

Sembla que en una cronologia anterior a aquesta data, Balluvino Rimbau, d'Horta, va envair l'alou que Arnau d'Orta havia donat a son fill Pere i a la canònica de Barcelona,

15. Díez QUIJANO, D. *Op. Cit.*

però el comte Ramon Berenguer va tornar l'alou a Arnau d'Orta. D'aquesta època podria ser la construcció de la primera torre de defensa dels Orta -que alguns historiadors han datat entre el 1068 i el 1093-, que es relacionaria amb l'aparició de l'església de Sant Joan d'Horta, la primera referència documental de la qual és del 1095, i que a partir del 1260 es troba com a sufragània de Sant Genís dels Agudells.

El 12 d'agost de 1154, Raimundo Poncio i la seva dona Beatriu van fer donació, a l'altar de Sant Silvestre de la Catedral de Barcelona, d'una peça de terra en què hi ha plantada una olivera, situada a Horta, en el lloc anomenat *Romaned*. La parcel·la limita a ponent amb l'alou de Sant Joan d'Horta. Segons M. Rosa Bultó,¹⁶ aquest fet, i que a més dels donants signés el document Berengari d'Orta, fa pensar que potser aquest últim era el propietari de l'alou de Sant Joan.

Sembla que Berenguer d'Orta va tenir dos fills, Guillem i Arsenda. I pel testament d'aquesta, datat el 28 de gener de 1199, ens consta que la seva mare es deia Aledis. També sabem, pel seu testament, el nom dels seus fills, i que ella, Arsenda de Vilagranada, era germana de Guillem d'Orta, que és el més que probable fundador de la parròquia de Sant Joan.

La primera vegada que Guillem d'Orta apareix en els documents és el 26 de maig del 1161, com a signant de la donació de Santa Maria de Martorelles i les seves pertinences a la canònica per part de Guillem, bisbe de Barcelona.

El 22 de setembre del 1215 va aparèixer per darrera vegada el nom de Guillem d'Orta en un document pel qual Berenguer d'Aquaviva cedia la propietat d'aquest nom a Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona.

Guillem d'Orta devia ser un personatge molt important a la seva època, perquè durant 54 anys apareix com a signant de diferents documents, molts dels quals afectaven les possessions de l'església de Barcelona.

El 13 de desembre del 1208, Pere d'Orta, possiblement fill de Guillem d'Orta, va dictar un testament en el qual llega a l'església de Sant Joan d'Horta el seu cos perquè l'enterressin allà, i destina 50 sous per als costos de l'enterrament, i hi fa constar, a més, que deu 9 sous a dita capella. Figura en el seu testament el seu fill Bernat, a qui institueix com a senyor de la Casa d'Orta, i totes les seves pertinences, excepte el llegat, a la capella de Sant Joan.

L'església i la Vall d'Horta van ser motiu de conflicte durant el primer terç del segle XIII entre les parròquies de Sant Genís i de Sant Andreu, i va ser necessari l'arbitratge del mestre Martí l'any 1237, i la signatura d'una concòrdia el 1260. Per aquesta concòrdia, la capella de Sant Joan es convertia en sufragània de Sant Genís dels Agudells, però no així la resta de la vall, que en bona part continuava pertanyent a la parròquia de Sant Andreu i sota el domini de la pabordia del mes de setembre de la Catedral de Barcelona.

Del 1780 hi ha un document en el qual el rector de la parròquia de Sant Joan d'Horta intentava exercir els drets de parroquialitat sobre el Mas Ferrer, en base a les concòrdies del 1218 i del 1260, en què es deia que les propietats situades a la serra, caseta i corral que envolten el mas, haurien estat propietat de Pere Ferrer, i en virtut de dites concòrdies *"li fou cedit al expressat rector de Sant Joan d'Orta la parroquialitat*

16. BULTÓ I BLAJOT, M. R. *Op. Cit.*

dels habitants en ell".¹⁷ També al·lega el rector que aquest mas estava, ja l'any 1200, sota el domini directe de l'església de Sant Joan d'Horta, en virtut d'una cessió feta (per Dominicatura) el 3 de les calendes del mes d'octubre d'aquell any. I continua amb les seves apel·lacions, justificant la parroquialitat de Sant Joan d'Horta sobre el Mas Ferrer: "*Que tots els drets parroquials sota qualsevol apel·lació en que constin o bé que en les coses o en les possessions es trobin, o bé en persones o bé enterres de guaret o bé en ramats o bé en (pecudibus) o en bèsties o en aus de qualsevol gènere, tant en els nou masos abans esmentats com en una altra banda en tota la parròquia exceptuats només aquells que es continguin extraordinàriament i mitjançant (segells) i separadament (quod superius) sota potestat i subjecció i dret propi de l'esmentada Església de Sant Genís i dels seus rectors en tots i per tots sempre constin. Per a tots aquests -exceptuats aquells de la Casa d'Orta i del mas que fou de Pere Ferrer- el rector de la capella o qualsevol altre a més dels mateixos rectors no poden transferir ni administrar qualsevol sacrament de voluntat o de necessitat, o sepultura eclesiàstica*".¹⁸

Les visites pastorals i els fogatges del segle XIV demostren la singularitat de la parròquia de Sant Joan d'Horta i la seva estreta dependència de la torre d'Horta (de fet, els seus rectors eren nomenats pels patrons d'Horta -els comtes de Cortada- fins ben entrat el segle XX). Les visites pastorals parlen de sis focs el 1358, només dues famílies parroquianes el 1366. Cap foc el 1360, set focs el del 1374, i cap l'any 1378 i el 1381.

5. Sant Genís dels Agudells

No es pot parlar d'Horta sense fer referència a Sant Genís dels Agudells, església de la qual Sant Joan va ser sufragània, però que al segle XIX, a causa de la importància que adquirí Horta i l'estancament de Sant Genís, aquesta va passar a ser sufragània d'Horta (1867). Per tant, farem una breu referència a Sant Genís dels Agudells, que està situada a la serralada de Collserola, en l'en-

Església i cementiri de Sant Genís dels Agudells.

creuament de camins que formaven la ruta que anava de Sant Andreu a Sant Vicenç de Sarrià, i el camí de Barcelona cap a Sant Cugat del Vallès.

Segons mossèn Clapés,¹⁹ la parròquia de Sant Genís dels Agudells fou consagrada pel bisbe Teodoric el 4 de juliol de l'any 931. Mossèn Clapés, citant Balari, diu que hi ha

17. Arxiu Diocesà de Barcelona.

18. Arxiu Diocesà de Barcelona.

19. CLAPÉS I CORBERA, J. *Fulls històrics de Sant Andreu de Palomar*. Vol. VIII.

un document en el qual s'explica que el nom d'*Agudells* vol dir "abundor d'aigua" i no "muntanya punxaguda", com estableix l'etimologia acceptada majoritàriament (*Montanae de Agudellos*). Altres autors parlen de l'aparició del topònim *Agudells* el 987, i fins i tot parlen de la troballa d'una necròpolis de l'alta edat mitjana a prop de l'església. Però, de fet, de l'església no es fa menció com a tal fins a principis del segle xi, quan disposava d'un terme parroquial que anava des de Collserola fins a l'antic Puig Aguarn (Putget) i que s'estenia per una part del terme d'Horta. L'altra part d'Horta pertanyia a Sant Andreu. El cementiri actual de Sant Genís és, segons consta en una placa situada a dalt de la porta d'entrada, del 1329.

La *Montanea de Agudellos* apareix citada com a límit d'una propietat consistent en cases, terrenys i vinyes que l'any 1046 donaren en hipoteca a Adabert, fill d'Ellesindo, els esposos Bernat i Guilla, com a garantia del deute de sis unces que aquell els havia deixat.²⁰ El 1033 apareix el nom de *ual de leds*, que segons mossèn Clapes era un nom personal ja que al 1050 apareix una escriptura en la qual es llegeix que dita vall pel migdia limitava amb terra de *filiis de lads*.²¹ Si això fos cert i *ual de lads* fos un nom personal, es podria fer la hipòtesi que aquest personatge, citat per mossèn Clapés, fos el mateix que apareix en una escriptura del 18 d'abril del 1053, i que mossèn Mas va traduir per Odolart²² (no estem en disposició dels documents originals del *Libris Antiquitem* de Barcelona).

"XIII Kal. Mad., A. XXII regni Henrici regis

Venda de cinch mojudes de vinya y la terra, ab arbres, situat al territori de Barcelona, parroquia de Sant Genís de Agudels, feta per Bernat Bonfill y Adalgarda, sa muller; a Odolart, viscomte, y a Gilla, viscomtesa, per 42 mancuses d'or, les quals son separades en quatre llocchs (...)"

"XII Kal. Febr. A. XXVI Henricus rex

Venda de dos masos ab un alou, situats al Comtat de Barcelona, dins del terme de Sant Genís, que diuen Agudels, feta per Udalart, viscomte, y Gilla, viscomtesa, sa muller; a Raimon, fill de Elliarda, difunta, per 100 àureos (...)"

"XI Kal. Febr. A. XXVI regni Henrici

Venda d'una pessa de terraconreua, la meytat d'un colomer y la de mitj sagrari, situat al territori de Barcelona, hont diuen Agudels, feta per Udalart, viscomte, y Guilla, viscomtesa, sa muller; a Bermon per àureos d'or pur (...)"

"VII Id. Febr. A. XXVI regnante regni Henrici

Venda d'un alou situat al Comtat de Barcelona, dins dels termes de Sant Genís, al lloch dit Agudels, feta per Sengol y Aggio, sa muller; a Udalart, viscomte, y a Gilla, viscomtesa, per 100 mancuses d'or cuyt de Barcelona, a peso legitimo."

20. Ibidem.

21. Ibidem.

22. MAS, Josep. *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*. Vol. X.

La situació de Sant Joan d'Horta, de Sant Genís dels Agudells i de Sant Andreu de Palomar, va provocar conflictes pel domini de la Vall d'Horta i, concretament, el cobrament dels drets parroquials, la qual cosa provocà un conflicte "de fronteres parroquials" entre els rectors de Sant Genís i de Sant Andreu, i que requerí l'arbitratge, el 1037, del mestre Martí –un dels fundadors de la Pia Almoina–, el qual establí una línia divisòria del territori que donava, des del Coll del Portell fins a la Font de Sant Joan i el Torrent de Can Mora, a Sant Genís, i tot el que hi hagués per sota, a Sant Andreu.

Una sentència del 1260 fixava les atribucions de la parròquia de Sant Genís dels Agudells i de la capella de Sant Joan d'Horta. En aquesta sentència s'especificava que la capella d'Horta només tenia drets parroquials sobre la Casa d'Horta i el Mas de Pere Ferrer, i no sobre els altres nou masos que conformaven la vall i que no tenien ni tan sols l'obligació d'anar a missa a Sant Joan. Aquests nou masos són Mas Fargalello, Mas Pujades, Mas d'en Ramon Carbonell, Mas d'en Salas, Mas d'en Sabufagal, Mas d'en Marcó, Mas Portablanca, Mas d'en Casteller i Mas d'en Riera. També especificava la sentència que els habitants dels masos tenien l'obligació de rebre els sagraments a Sant Genís. Per la sentència, els rectors de Sant Joan, en senyal d'obediència a l'església de Sant Genís, tenien l'obligació d'acudir-hi els dies de Nadal, Sant Genís i Tots Sants, però el rector de Sant Genís no tenia, vers el de Sant Joan, "*obligació de donar menjar ni beure, ni altra qualsevol cosa als dits rectors d'Orta*". Així mateix, s'especificava que el rector de Sant Joan havia de pagar 40 sous de moneda barcelonesa, i que s'hauria de pagar una meitat per Sant Miquel, al setembre, i l'altra al Nadal. Finalment, es diu que els drets parroquials d'aquests nou masos i la resta de la parròquia (excepte la Casa d'Horta i el Mas de Pere Ferrer) pertocquen a Sant Genís i que el rector de Sant Joan només pot administrar els sagraments als "*moradors de la Casa d'Horta i del Mas Ferrer*".

Sant Genís era una parròquia considerada de les més pobres de Barcelona. Malgrat això, els fogatges de la segona meitat del segle XIV donaven una mitjana de 50 focs, molts d'ells en mans de ciutadans barcelonins.

El terme de Sant Genís incloïa, a més de la capella de Sant Joan d'Horta, l'ermita de Sant Cebrià i Santa Justina –on es diu que va fer estada Sant Francesc d'Asís i posteriorment Sant Ignasi de Loiola–; el monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, al qual fou agregada la rectoria de Sant Genís el 1396 pel Papa Benet XIII.

Els litigis entre les parròquies de Sant Joan i Sant Genís van ser constants, i van ser necessàries, posteriorment, les concòrdies del 1311 i del 1363.

Actualment, l'església i el cementiri encara estan en funcionament. El cementiri és del segle XIV. L'església va ser reconstruïda i ampliada en el segle XVIII i es conserva la torre del campanar, refeta aprofitant la torre medieval.

Així mateix, la reina Violant de Bar va fundar, el 1393, el monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, i potser el fet més curiós, la creació del Palau Reial de Valldaura per la família Montcada, sembla que en el segle XII. El 1150 els Montcada van donar unes terres als monjos de la Gran Selva perquè s'establissin al lloc anomenat *Valldaura*, però el 1158 aquests monjos es traslladaren a Santes Creus, a l'Alt Camp. El 1325, Elisenda de Montcada donà les terres a les monges clarisses perquè hi fundessin un monestir, però aquestes van marxar aviat als terrenys que la mateixa reina tenia a *Petrus Alba*.

Bibliografia

- ARXIU DIOCESÀ DE BARCELONA. Caixes 10, 12 i 13, de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron.
- AYMERICH, LI. "El passat a la Vall d'Horta". Dins la revista *Ideal*, 81-89. Barcelona, 1953-1954.
- BULTÓ I BLAJOT, M. R. "El antiguo término Horta y su parroquia de San Juan". Dins *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*. MCMLXV. Núm. VII. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Museu d'Història de la Ciutat. Seminari d'Investigació.
- CAMINAL SERRET, J.; Díez QUIJANO, D. *Horta, àlbum de fotos*. Barcelona, 1998.
- CLAPÉS I CORBERA, J. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Vol II.
- COLOMINAS I ROCA, J. "Poblado ibérico del Turó de la Rovira". Dins *Revista Ampurias* VII-VIII. Barcelona, 1945-1946.
- DÍEZ QUIJANO, D. *El que ha estat i és Horta*. Barcelona: Ed. El Tinter, 1982.
- DÍEZ QUIJANO, D. *Les masies d'Horta*. Barcelona: Ed. El Tinter, 1986.
- DIVERSOS AUTORS. *Atlas histórico de ciudades europeas*. Barcelona: CCCB, 1994.
- DIVERSOS AUTORS. *Els barris de Barcelona*. Vol. III. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997-2000.
- DIVERSOS AUTORS. *Història de Barcelona. Vol. II. La formació de la Barcelona medieval*. Barcelona: Ed. 62, juny de 1992.
- DIVERSOS AUTORS. *La Catalunya romànica*. Vol X. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996.
- DIVERSOS AUTORS. *La ciutat a través del temps. Cartografia històrica*. Barcelona: Ed. 62.
- FABRE, J.; HUERTAS CLAVERIA, J. M. *Tots els barris de Barcelona. Barris que foren independents*. Barcelona: Ed. 62, 1976-1980.
- GRANADOS GARCIA, O. "El poblado layetano del Turó de la Rovira. En torno al iberismo en el Llano de Barcelona". Dins *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*. Num XVII. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Museu d'Història de la Ciutat. Seminari d'investigació, 1977.
- MAS, J. *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*. Vol. IX, X, XI. Barcelona, 1914.
- MIRÓ, M. T.; BLASCO, M. *Anuari d'itineraris arqueològics de Catalunya. Època romana i antiguitat tardana*. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Ciutat, campanyes de 1982-1989.
- Pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic i catàleg del Districte 7*. Volumes 1 i 2. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, maig de 2000.
- PORTAVELLA, J. *Diccionari nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1997.
- Programa d'arqueologia urbana de Barcelona*.
- Prospecció arqueològica a la Masia de Can Cortada (Horta)*. Barcelona: Centre d'Arqueologia de la Ciutat de Barcelona, agost de 1993.
- PUIG I PUIG, S. *Episcopologio de la sede Barcinonense*. Barcelona, 1929.
- PUJOL I MARTÍNEZ, F. *Relligant Nou Barris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2004.
- REYES I BELLMUNT, T. *Memòria de seguiment arqueològic realitzat al Turó de la Rovira de Barcelona*. Barcelona: Arxiu del Museu d'Història de la Ciutat, novembre-desembre de 1990.

RUIZ DOMÈNEC. "La ciudad de Barcelona durante la Edad Media". Dins *Quaderns d'Arqueologia i Història*. Núm XVIII . Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Museu d'Història de la Ciutat, 1980.

SADURNÍ I PUIGBÓ, N. Diccionari de l'any 1000 a Catalunya. Barcelona: Ed. 62, 1999. Col·l. "El Cangur".

SAMRTÍ I GRECO ,J. Tesi doctoral llegida el 1986.

SERRA, D. *Revista de la Comunitat*. Barcelona: Parròquia de Sant Joan d'Horta, novembre de 2003, desembre de 2003 i gener de 2004.